

*БУРМАКА О. В., магістрантка
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка*

ОСОБЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ МАГДЕБУРЬКОГО ПРАВА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Упродовж століть життя багатьох європейських міст регулювалося Магдебурзьким правом. Так само, воно мало визначальний вплив на розвиток та життєдіяльність українських міст в епоху середньовіччя та раннього нового часу. Значення та роль Магдебурзького права, зокрема, й на українських теренах, істориками оцінювалася по-різному. Це питання й досі залишається актуальним. Тому важливо розкрити значення магдебурзького права для міст України, для населення, для розвитку місцевого самоврядування, яке упродовж століть визначало статус європейських міст.

У IX–XI ст. основою життя європейських, зокрема, й німецьких, міст стає торгівля. Її розвиток обумовив необхідність охорони від зовнішніх ворогів, захист свободи і незалежності від місцевих феодалів, внутрішньої самоорганізації та самоуправління. Економічний розвиток міст зумовив становлення вільних громад, самоврядність яких виникає і розвивається шляхом надання містам окремих грамот-привілеїв. Наприкінці XII ст. у м. Магдебурзі громадяни отримують право власної юрисдикції і самоуправління, а також ведення торгівлі – формується модель вільної міської громади.

Магдебурзьке право – збірник статутів, правил XIII ст., джерелами якого були “Саксонське зеркало” і право магдебурзьких шеффенів, збірки міського права польських юристів Гроїцького (з 1566 р.) та П. Щербича (1581 р.), збірки хмельницького права П. Кущевича (1623 р.), а також підручні правні книги, складені юристами Гетьманщини [2, с. 124].

За своєю сутністю переважна більшість джерел визначають магдебурзьке право як середньовічне міське право, що передбачало надання міській громаді самостійності у сфері здійснення місцевого управління. Громадяни отримали право запроваджувати модель місцевого самоврядування на зразок управління німецьким м. Магдебургом, за яким міста частково звільнялись від центральної адміністрації або влади феодала. Магдебургу таке право було надано власником міста місцевим архієпископом Віхманом у 1188 р. і пізніше отримало назву німецького чи саксонського права. Серед істориків часто зустрічається точка зору, що магдебурзьке право можна вважати першою історичною формою місцевого самоврядування.

Магдебурзьке право – феодальне міське право, яке склалося в XII–XIII ст., один з різновидів прав міських общин, які із Західної Європи поширювалися на українські землі, починаючи з XIV ст. Суть магдебурзького права полягала у тому, що міське населення звільнялось від юрисдикції урядової адміністрації (феодалів, воєвод, намісників, ін.) й місту надавалась можливість самоврядування на корпоративній основі, запроваджувались власні органи міського самоврядування. Це право мало універсальний характер, тобто трактувало різні види правових відносин: діяльність міської влади, суду, його компетенцію й порядок судочинства, питання земельної власності “у границях міста”, порушення володіння, захоплення нерухомості, установлювало покарання за різні види злочинів тощо. Особливе місце займали норми, які регулювали торгівлю й ремесла, діяльність цехів і купецьких гільдій, порядок оподаткування. Воно давало місту право на власний суд, право земельної власності й звільнення від більшої частини феодальних повинностей [4, с. 71].

Прагматизм і універсальність магдебурзького права, з одного боку, та духовна спорідненість українців з європейською культурою, з іншого боку, об’єктивно зумовили його швидке поширення на українських землях у всіх сферах життя.

В Україні першими одержали право самоврядування закарпатські міста, які входили до Угорського королівства: Новий Сонч (1294 р.), Хуст (1329 р.), Санок (1339 р.), Львів (1356 р.). Детальну інформацію про поширення Магдебурзького права в західній (польській) і східній (українській) частинах Галичини подає нам Р-Ф. Кайдль, який налічує до 400 міст, містечок і сіл, яким протягом XIV–XVI ст. надане таке право [5, с. 37].

Відповідно до Магдебурзького права всі міста України поділялися на 3 категорії:

1. Міста, що отримали Магдебурзьке право від литовських князів, польських та угорських королів. Переважно це були міста Правобережної України.

2. Міста, які отримали Магдебурзьке право від їх власників. Наприклад, князі Вишневецькі у XVI ст. дарували Магдебурзьке право м. Лохвиця, Лубнам, Пирятину, а у 1783 р. Прилукам.

3. Міста, яким Магдебурзьке право було надано грамотами гетьманів після приєднання України до Московської держави. 1752 р. Магдебурзьке право було дароване гетьманом Кирилом Розумовським Полтаві, 1758 р. – Новгороду-Сіверському. До кін. XVIII ст. Магдебурзьке право одержали майже всі міста Лівобережної України [1, с. 22–24].

Жителі міст з Магдебурзьким правом звільнялися від суду й влади воєвод, старост й інших державних службових осіб. У приватновласницьких містах Магдебурзьке право не звільняло

городян від залежності й влади феодалів, однак залежність не мала рис примусу. На основі Магдебурзького права в місті створювався виборний, адміністративний та судовий орган самоврядування – магістрат, який складався з двох колегій – міської ради і лави. Склад міської ради – райці, обирався щорічно. До складу ради входили багаті заможні міщани. Вибори до магістратів міст здійснювалися у заздалегідь визначений день та у виборах брали участь всі міста. Для членів міського самоврядування встановлювався віковий ценз – від 25 до 90 років. Ще однією умовою для кандидатів до ради було володіння нерухомим майном у місті, інакше кажучи “осідливість” не менше 3–5 років. Кількість райців (ратманів), визначалася розміром міста і коливалася від 6 до 24 чоловік. Райці із свого складу обирали бурмістра (помічника), котрий головував на засіданнях ради. Підсумки виборів у королівських містах затверджував староста, а в приватновласницьких – пан міста. До компетенції ради входив контроль за лавою. Рада видавала міські постанови – вількери, що мали загальнообов’язкову силу. Рада здійснювала поліцейський нагляд, поділ земель між людьми, встановлення мита на продукти споживання, проводила вибори деяких посадовців, керівництво містом і поточними справами: піклувалася про збільшення суспільного добра. Вона зобов’язана була не допускати роздорів у місті, захищати вдов, сиріт, не дозволяти поширення азартних ігор [3, с. 135–137].

Лавники розглядали всі судові (карні, кримінальні, майнові) справи: вбивства, розбої, грабунки, зґвалтування, майнові суперечки міщан, суперечки про спадщину, підпал, замах на життя шляхтича. Лава вела досудове слідство, складала заповіді і ділила майно між спадкоємцями після смерті спадкодавця, слідкувала за дотриманням правил торгівлі, сплатою податків та благоустроєм міста. Міська влада зосереджувалася в руках вїта. Вїт мав право оголошувати смертну кару, яку можна було оскаржити тільки перед королем [7, с. 244–249]. Міська рада була головним органом самоврядування і саме вона виконувала функції міської влади і суду в цивільних справах. До того ж рада обирала або призначала 7 лавників на чолі з судовим вїтом (судею). Лава, що була судовим органом очолювалася вїтом, якого призначав король чи князь.

Отже, сутність магдебурзького права полягала в тому, що воно встановлювало порядок виборів і функцій органів міського самоврядування, суду, купецьких об’єднань, цехів, регулювало питання торгівлі, податків тощо. Українські міста запозичили нові принципи життя та пристосовували їх до своїх умов та особливостей.

У зв’язку з ліквідацією автономії України в кін. XVIII ст. – на поч. XIX ст. самоврядування міст почало занепадати. Фактичне застосування магдебурзького права в Україні припинилося у 1783 р. після виходу “Установи для керування губернією Всеросійської

імперії” і створення загальноросійської судової системи. Указом 1831 р. Микола I скасував магдебурзьке право по всій Україні, крім Києва. (де воно зберглося до 1835 р.) Це означало, що Магдебурзьке право до цього часу перетворилося в чисту фікцію [11, с. 89].

Очевидно слід погодитися з думкою, що свого часу Магдебурзьке право було показником приналежності української території до історичної Європи з її цінностями та життєвим устроєм. Вносячи певні риси західноєвропейського міського устрою в організацію самоврядності українських міст, дане право стало найбільш поширеним варіантом правової організації, одним із важливих чинників культурного і правового зближення України із Західною Європою, створило правову основу становлення і розвитку місцевого самоврядування в Україні.

Правонаступником магдебурзького права зараз являється місцеве самоврядування. А що можна позитивного сказати про нинішнє місцеве самоврядування? Це одна із найважливіших проблем на даний час. Україні потрібне сучасне магдебурзьке право з максимальною самоврядністю і відповідальністю. Наші політичні еліти мусять змінити розуміння владної вертикалі, бо держава – дерево, що росте знизу вгору: від самоврядування до центральної влади, а не навпаки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гошко Т. Д. Нариси з історії магдебурзького права в Україні (XVI – початок XVII ст.) / Т. Д. Гошко. – Л. : Афіша, 2002. – 255 с.
2. Іваницький-Василенко С. М. Джерела Магдебурзького права в Західній Русі й Гетьманщині / С. М. Іваницький-Василенко // Правова держава : щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Вип. 12. – К., 2001. – С. 123–130.
3. Кобилецький М. М. Магдебурзьке право в Україні: XIV – поч. XIX ст. Історико-правове дослідження / М. М. Кобилецький. – Л. : ПАІС, 2008. – 406 с.
4. Музиченко П. Магдебурзьке право в Україні / П. Музиченко // Юридичний вісник. – 2004. – № 3. – С. 68–72.
5. Піч Р. Магдебурзьке право в Україні / Р. Піч // Український світ. – 1996. – № 1–3. – С. 37–39.